

OBSERVAȚII PRIVIND EDIȚIILE *ROSARIUM*-ULUI LUI PELBARTUS DE THEMESWAR DIN COLECȚIILE BCU, CLUJ-NAPOCA

0. Textul de față pornește de la o serie de întrebări firești atunci când este avută în vedere receptarea unei opere: Ce destin a avut aceasta? Cum a fost citită? A circulat după moartea autorului? De câte ediții a avut parte?

Pentru a putea contura un răspuns în ceea ce privește *Rosarium*-ul lui Pelbartus de Themeswar, pot fi folosite două metode. Pe de-o parte, se pot inventaria autorii care l-au citat sau l-au menționat în lucrările lor pe teologul bănățean, cum este, de pildă, umanistul Johann Altensteig¹, care folosește fragmente copioase din *Rosarium* atunci când își compune lexiconul teologic, sau Conrad Gesner, care îl înregistrează pe Pelbartus în bibliografia sa universală, numindu-l *Pomerius* și *sommo theologo*². Problema este că o astfel de abordare scapă sistematizării. Pe de altă parte, și aceasta este calea pe care am ales să merg, consider că pot studia volumele edițiilor *Rosarium*-ului conservate în biblioteci din mai multe orașe din Centrul și Estul Europei, încercând să răspund următoarelor întrebări: Cine au fost proprietarii? Ce însemnări marginale au făcut cititorii? Cum sunt conservate? Sunt în stare bună? Sunt degradate? Cum au ajuns volumele respective în bibliotecă? Câte exemplare din *Rosarium* se găsesc într-o anumită colecție? Sunt ele mai numeroase sau mai puțin numeroase în raport cu celelalte lucrări ale lui Pelbartus din aceeași colecție? Răspunsul la aceste întrebări va oferi o soluție pentru o interogație mai generală: A fost *Rosarium*-ul folosit ca manual în *studia* franciscane din Centrul și Estul Europei după Conciliul Tridentin? Ceea ce urmează reprezintă numai o mică parte a unui demers mai amplu³.

---

¹ Există o serie de mențiuni explicite în lexiconul teologic al acestuia: Altensteig 1580, f. 23a, f. 37a, f. 65b etc. Pentru o prezentare a lui Altensteig și a operei acestuia, vezi Langer 1994, p. 58.

² Gesner 1574, p. 542. Despre această mențiune, vezi Timár 1922, p. 100. Pentru o prezentare a lui Conrad Gesner și a bibliotecii sale: Leu, Keller, Weidmann 2008. Întrucât această enumerare are un caracter ilustrativ, voi trece peste influența lui Pelbartus asupra lui Ian Eck și Angelo Elli da Milano. Pentru acestea, vezi Baumgarten 1971, p. 493; Dám 1952, 1957.

³ Szidónia Weisz a scris un studiu asemănător, dar dedicat lucrărilor lui Pelbartus conservate în colecția Bibliotecii „Teleki-Bolyai” din Târgu Mureș (vezi Weisz 2010, p. 101–108). Mai există și alte texte ce se ocupă de dimensiunea materială a lucrărilor lui Pelbartus. Printre ele, numărăm: Borda 2007, în care autorul vorbește despre edițiile *Stellarium*-ului; Göcking 1999, în care se găsesc descrieri ale incunabilelor conservate în mai multe biblioteci din Germania; Bartha 1998, care scrie despre tipurile de legături ale lucrărilor lui Pelbartus de Themeswar și Oswaldus de Lasko conservate

1. Pelbartus de Themeswar (Pelbart din Timișoara, Temesvári Pelbárt) a fost un franciscan observant de secol XV. El a studiat la Universitatea din Cracovia, obținându-și bacalaureatul în arte în 1463 (Gașiorowski 2000, p. 53). Nu știm dacă a urmat și cursurile Facultății de Teologie la aceeași universitate sau la o alta din Centrul Europei, dar este mai degrabă plauzibil să-și fi continuat studiile în sistemul franciscan de educație, date fiind practicile vremii și faptul că nu i-am mai găsit numele în nicio matriculă universitară consultată. Cert este că, începând cu 1483, după cum consemnează *Cronica fraților minori din Ungaria* (Toldy 1867, p. 250) atribuită lui Blasius de Zalka, Pelbartus le preda teologia fraților franciscani observanți de la *studium-ul generale* de pe lângă conventul „Sfântul Ioan” din Buda, urmând *Sentințele* lui Petrus Lombardus.

1.1. În acest context a fost compus *Rosarium-ul*, o operă târzie, pe care Pelbartus nu a reușit să o încheie înaintea morții, ultimul volum fiind scris de către elevul lui, Oswaldus de Lasko. Lucrarea este împărțită în 4 volume, după modelul *Sentințelor* lui Petrus Lombardus, fiecare dintre ele corespunzând tematic uneia dintre cărțile *Sentințelor*: primul vorbește despre Treime, al doilea, despre creație, al treilea se ocupă de Cristologie, iar al patrulea, de sacramente. Deși nu este un comentariu sentențiar, *Rosarium-ul* conservă urme ale acestui tip de scriere: are un prolog tipic pentru un asemenea comentariu, punând în discuție statutul de știință al teologiei, iar majoritatea surselor invocate de-a lungul întregului tratat este reprezentată de comentariile sentențiare redactate de autori scotiști de secol XIV și XV – cel mai des sunt invocate textele lui Petrus de Aquila (sau Scotellus) și Guillaume de Vorrillon. În interiorul fiecărui volum, ordinea urmată este alfabetică, astfel încât ar fi mai corectă afirmația că este o enciclopedie teologică inspirată de *Sentințele* lui Petrus Lombardus.

1.2. Pe lângă *Rosarium*, Pelbartus a mai compus și trei colecții de predici. Prima dintre ele, *Pomerium sermonum de tempore*, a fost publicată în 1498, iar în 1499 au apărut celelalte două volume, *Pomerium de sanctis* și *Pomerium quadragesimale* (Bárczi 2007, p. 252). *Pomerium-ul* s-a dovedit a fi un adevărat bestseller în epocă, numai volumul *De sanctis* fiind reeditat de 20 de ori între 1499 și 1519 (de 12 ori la Hagenau, în imprimăria lui Heinrich Gran, cu finanțare de la Johann Rynmann); pentru a avea un termen de comparație, volumul dedicat praznicelor sfinților, *Biga salutis*, scris de Oswaldus de Lasko, elevul lui Pelbart, a fost reeditat de 5 ori⁴ (Bárczi 2007, p. 285). Termenul *pomerium*, o variantă medievală a lui *pomarium*, înseamnă grădină de pomi fructiferi, livadă, dar în același timp desemnează și partea nelocuită de la marginea unei cetăți, partea care se află în afara zidurilor. Titlul este explicat de către Pelbartus însuși la începutul colecției *De tempore*:

---

la BCU, Cluj; iar D. E. Rhodes s-a ocupat de descrierea ediției Augsburg 1502 a *Pomerium-ului* (Rhodes 1958) și de descrierea a două dintre lucrările lui Pelbartus (*De sanctis* și *De tempore*) aflate în colecția British Museum (Rhodes 1959).

⁴ De fapt, operele lui Pelbartus și Oswaldus au cunoscut mai multe ediții decât cele ale celebrului umanist maghiar Janus Pannonius (Domonkos 1986, p. 231).

„Într-un final, am hotărât să numesc această lucrare, în ciuda proastei reputații, *Livadă de predici (Pomerium sermonum)*, și am făcut acest lucru în mod potrivit, întrucât, așa cum în livadă există pomi, fructe și flori diferite, tot astfel în această lucrare se găsesc predici diferite și felurite, flori ale unor învățături variate și fructe mântuitoare ale misterelor divine”⁵.

1.3. *Stellarium*-ul, un text dedicat Fecioarei Maria, publicat în 21 de ediții, este, din câte știm, prima scriere a lui Pelbart. El susține că l-a compus fiindcă Fecioara Maria l-ar fi vindecat de ciumă. Are forma unui tratat, împărțit în 12 cărți, potrivit celor 12 mistere teologice care însoțesc cultul Fecioarei. Deși, de multe ori, editorii l-au intitulat *Pomerium sermonum de beata virgine* (vezi, de pildă, ediția Lyon 1509), iar bibliotecarii l-au catalogat ca pe o colecție de predici, nu este în niciun caz vorba de acest gen literar.

1.4. Ultima lucrare, *Expositio compendiosa libri Psalmorum*, scrisă aproape în același timp cu *Rosarium*-ul și având, precum acesta din urmă, un evident scop didactic, este un comentariu al psalmilor și al tuturor cântărilor din *Biblie*, care a cunoscut numai trei ediții.

1.5. Edițiile *princeps* ale tuturor lucrărilor lui Pelbartus au fost publicate la Hagenau, în imprimeria lui Henric Gran, cu finanțarea lui Johann Rynmann⁶. Nu este ușor de înțeles de ce niște edituri din afara Ungariei au fost atât de interesate să publice opera lui Pelbartus într-un număr atât de mare de ediții. Pot doar presupune că se datorează asocierii dintre caracterul lor practic și momentul favorabil în care au fost compuse: este vorba despre o perioadă în care ordinul franciscanilor observanți, susținut de papalitate, încerca să se impună în Centrul și în Estul Europei, luptând să câștige teren atât în fața superstițiilor cu origine păgână ale populației needucate, cât și în fața umanismului.

2. Colecția Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj s-a constituit prin unificarea fondului de carte al Universității cu acela al Societății Muzeului Ardelean, fondurile de manuscrise, documente, incunabule și cărți rare fiind formate, în mare parte, din donații⁷. Societatea Muzeului Ardelean s-a dezvoltat în secolul al XIX-lea, în contextul preocupării moderne de a stabili o cultură națională⁸, prin unirea bibliotecilor particulare ale mai multor familii maghiare importante. Astfel se poate explica o atât de mare prezență a lucrărilor lui Pelbartus de

---

⁵ *Sermones Pomerii fratris Pelbarti de Themeswar divi ordinis sancti Francisci, De tempore*, Hagenaw, 1501, prologus, alv: *Denique hoc opus, quamvis exilis reputationis, censui nominari „Pomerium sermonum” et hoc convenienter, quia sicut in pomerio varie sunt arbores, fructus et flores, sic in hoc opere varii et multiplices sermones, flores diversarum doctrinarum et fructus salubres mysteriorum divinorum continentur.*

⁶ Burg 1957, p. 21–22.

⁷ Radosav–Hentea 1995, p. 19–20 și p. 22–23. Pentru formarea fondului de incunabule, vezi Schatz–Stoica 2007, p. 25.

⁸ În același context a fost înființat și Muzeul Brukenthal și societatea română ASTRA (Niessen 2006, p. 298).

Themeswar în acest fond: el este considerat un autor național maghiar, în ciuda faptului că toate lucrările sale sunt scrise în limba latină, întrucât acestea stau la baza unora dintre cele mai importante codice în vernaculară din cultura maghiară – chiar primele texte în limba maghiară sunt traduceri după lucrări latine ale lui Pelbartus⁹. La Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca se găsesc următoarele ediții ale operelor sale:

- (1) *Stellarium*, Haguenau 1501;
- (2) *Stellarium*, Lyon – probabil 1509 – (nedatat; nu provine din Colecția Muzeului Ardelean, ci este achiziționat).
- (3) *Stellarium*, Haguenau 1511;
- (4) *Stellarium*, Lyon 1509;
- (5) *Sermones Pomerii de tempore (pars hyemalis)*, Haguenau 1503;
- (6) *Sermones pomerii de tempore*, Haguenau 1501;
- (7) *Sermones pomerii de tempore*, Haguenau 1501;
- (8) *Pomerium de tempore*, Augsburg 1502;
- (9) *Pomerium de sanctis*, Haguenau 1515;
- (10) *Pomerium de sanctis*, Augsburg 1502;
- (11) *Sermones pomerii de sanctis*, Haguenau 1500;
- (12) *Pomerium quadragesimale*, Augsburg 1502;
- (13) *Sermones quadragesimales*, Haguenau 1501;
- (14) *Sermones quadragesimales*, Haguenau 1501;
- (15) *Rosarium*, Haguenau 1503–1504 (doar două dintre cele patru volume);
- (16) *Rosarium*, Veneția 1586 (vol. 1, 3, 4);
- (17) *Rosarium*, Veneția 1589 (4 vol.); singura ediție completă a *Rosarium*-ului.

În total sunt patru exemplare din *Stellarium*, patru din *De tempore*, trei din *De sanctis*, trei ediții din *Sermones quadragesimales* și trei din *Rosarium*, dintre care numai ediția Veneția 1589 este completă. Cele mai multe provin fie direct din Colecția Muzeului Ardelean, fie sunt donații din partea Muzeului Ardelean, excepție făcând un *Stellarium* editat la Lyon, care este marcat în catalog drept achiziție.

(15) Ediția din *Rosarium*, tipărită la Haguenau între 1503 și 1508, în officina lui Henricus Gran, se găsește la BCU, Cluj, sub cota Biblioteca Maghiară Veche 50. De fapt, este vorba numai despre primele două volume, tipărite între 1503 și 1504. Formatul este *in folio*, iar ambele au numerotare manuală.

Pe pagina de titlu se găsește o indicație privind proveniența, dar aceasta este deosebit de greu de descifrat, întrucât cerneala acidă a ros hârtia. Din ceea ce am putut vedea, este scris: *Ad bibliothecam Ecclesiae Collegii Oeting Veteris, duplum Bibliothecae regiae **** (Către biblioteca Colegiului Bisericii din Oettingenul cel Vechi, dublura de la Biblioteca regească din ***), numele localității în care se afla această bibliotecă rămânând indescifrabil.

Niciunul dintre cele două volume nu are vreo însemnare făcută de cititori, ceea ce ne arată că, în fapt, exemplarul nu a circulat.

⁹ Domonkos 1986, p. 231. Este vorba, în special, despre *Stellarium* și *De sanctis*.

(16) Ediția din *Rosarium* tipărită la Veneția în 1586, în oficina lui Franciscus Zilettus, se găsește sub cota Biblioteca Maghiară Veche 852. Aceasta nu este completă, biblioteca deținând doar volumele 1, 3 și 4. Formatul lucrării este *in -4°*.

În primul volum sunt numerotate manual: pagina de titlu, epistola dedicatorie și indicele (ff. 1r–16r); în rest numerotarea aparține editorului. Există puține notații marginale și intervenții ale cititorilor în text, dar merită menționate, fiindcă ne spun ceva despre felul în care această lucrare a fost receptată și despre interesul și cunoștințele celor care au avut efectiv textul în mână.

La f. 8rb, în Prologul *Abyssus*, în cadrul unei discuții despre statutul de știință al teologiei, un cititor a subliniat *scientia speculativa* și *scientia practica et speculativa*. Pelbartus susține că teologia este o știință practică, întrucât scopul ei final este făptuirea binelui, și nu dobândirea unui tip de cunoaștere teoretică, dar se pare că cel care i-a citit textul doar a subliniat cele două posibilități de a răspunde la întrebarea privind ce tip de știință este teologia, fără a mai sublinia și soluția autorului franciscan.

La același folio, este copiat din text, în margine, fragmentul *idem non specificatur a duobus habentibus*, dintr-un citat din William de Ware, citatul întreg fiind *Sed contra arguit Varro, quia idem non specificatur a duobus habentibus contrarium modum in specificando*¹⁰. În același volum, la f. 14r este corectată paginația din 22 în 14, iar la f. 175vb este subliniat *sub* din *sub ratione* – nu este evident de ce a făcut cititorul acest lucru.

Volumul al treilea are, la rândul său, foliile numerotate manual pentru pagina de titlu, epistola dedicatorie și indice (1r–8v). La fel ca în primul volum, nu există multe note ale cititorilor: la f. 42vb un *est* este corectat în *est*; la f. 47va bis (*Annunciatio domini*, § 26) este atrasă atenția asupra întregului paragraf printr-un semn marginal; iar la folio 85vb (*Charitas VI: Utrum maioris perfectionis sit ex charitate inimicos diligere quam amicos amare*¹¹?) este rezumat, destul de stângaci, în margine, primul punct al argumentului: *dicit (?) diligimus eos equalis perfectionis*¹².

Și volumul al patrulea are numerotație manuală pentru pagina de titlu, epistola dedicatorie și indice (1r–8v). În el se găsesc cele mai multe intervenții ale cititorilor de până acum. Sunt subliniate în text sau marcate în margine mai multe pasaje, în următoarele locuri: 1v (*Prooemium*), 2rb (*De Abel*), 9vb (*Absolutio*), 105ra (*Eucharistia III*), 106ra (*Eucharistia III*), 107rb (*Eucharistia IV: De accidentibus in Eucharistia*, § 16), 108va (*Eucharistia IV: De accidentibus in Eucharistia*, § 16).

¹⁰ *Rosarium* 1586, I, 8rb: „Dar împotriva argumentează Varro, deoarece același lucru nu poate fi specificat de două lucruri care au moduri contrare de a specifica”.

¹¹ „Dacă ține de o perfecțiune mai mare să-i iubești pe dușmani din caritate decât să-i iubești pe prieteni”.

¹² „Spune: îi iubim pe ei cu o perfecțiune egală”.

128rb (*Excommunicatio*), este subliniată propoziția și pus un semn pentru *nota bene* în dreptul ei: *unde iudex nullum debet excommunicare nisi pro peccato mortali*¹³.

f. 133vb (*Excommunicatio*) este subliniat *excommunicatur*.

f. 134va (*Excommunicatio*), notat în margine, reluat din text *non licet aliquem percutere*¹⁴.

f. 136ra (*Excommunicatio*, § 31), notat în margine, rezumă textul din coloana în dreptul căreia se găsește notația *Praelatus religionis possit absolvere percutientis cleri*¹⁵.

f. 136ra (*Excommunicatio* § 32) semn în dreptul pasajului *Utrum si regularis percutiat regularem alterius claustris praelatus percutientis possit absolvere*¹⁶.

f. 136rb (*Excommunicatio* § 32), un semn în dreptul pasajului *Quaeritur quid sit tenendum de monialibus quae se invicem percutiunt*¹⁷.

f. 210ra (*Matrimonium V*, § 41) este marcată introducerea unei noi chestiuni.

f. 231rb (*Poenitentia* § 2), semn în dreptul pasajului *Poenitentia quomodo est poena si est voluntaria et quomodo virtus si est involuntaria?*¹⁸.

Un pasaj întreg marcat la f. 233ra (*Poenitentia* § 8) și două coloane aproape la 242vb–243ra (*Restitutio*).

Trebuie să remarcăm ce probleme i-au preocupat cel mai mult pe cititorii acestui volum: cum poate fi absolvit de păcat cineva care lovește pe altcineva, în special pe un membru al clerului sau al unui ordin religios, ce presupune penitența, ce înseamnă să-ți iubești aproapele.

Pe lângă aceste pasaje evidențiate, mai există și trei corecturi: la f. 125rb (*Eucharistia VII*), unde cineva a corectat *motus* în *mutus*, în propoziția *possit verba proferre consecrationis ita quod non sit motus et habeat intentionem faciendi*¹⁹. Cel care introduce corectura are dreptate, textul fiind astfel și în ediția Hagenau 1508.

f. 131 este numerotat manual, la fel ca f. 185.

(17) Ediția *Rosarium*-ului publicată la Veneția, în 1589, este singura completă dintre cele conservate în colecția BCU Cluj-Napoca. Formatul este în -4°, volumele I și II, respectiv III și IV sunt legate împreună. Aceasta are foarte multe însemnări, majoritatea făcute de un același cititor, în același stil.

¹³ *Rosarium* 1586, IV, 128rb: „de aceea judecătorul nu trebuie să excomunică pe nimeni decât pentru un păcat de moarte”.

¹⁴ *Rosarium* 1586, IV, 134va: „Nu este permis să lovești pe cineva”.

¹⁵ „Prelatul unui ordin poate să absolve pe cineva din cler care lovește.”

¹⁶ *Rosarium* 1586, IV, f. 136ra: „Dacă membrul regular al unui ordin îl lovește pe un alt membru regular al unui alt claustru, prelatul celui care îl lovește poate să îl absolve”.

¹⁷ *Rosarium* 1586, IV, f. 136rb: „Se întreabă ce trebuie spus despre călugărițele care se lovesc una pe cealaltă”.

¹⁸ *Rosarium* 1586, IV, f. 231rb: „În ce fel este penitența o pedeapsă, dacă este voluntară, și în ce fel este o virtute, dacă este involuntară?”

¹⁹ Astfel, propoziția „Poate să rostească cuvintele consacării astfel încât să nu fie mișcat și să aibă intenția de a face acest lucru” (*Rosarium* 1586, IV, f. 125) devine „Poate să rostească cuvintele consacării astfel încât să nu fie mut și să aibă intenția de a face acest lucru”.

Primul volum are pagina de titlu, epistola dedicatorie și indicele numerotate manual (1r–16r). Numeroasele intervenții ale cititorului sunt menite să faciliteze urmărirea argumentelor, fiind subliniate diferitele părți ale întrebărilor sau argumentelor și întrebările secundare introduse de către Pelbartus în cadrul aceleiași teme. Ceea ce merită remarcat este că, uneori, sunt reluate în margine punctele unui anumit argument (este scris *primo*, *secundo* etc.) sau, și acest fapt este poate cel mai semnificativ, sunt marcate în margine, sistematic, obiecțiile posibile pentru fiecare teză susținută și răspunsul pe care Pelbartus îl oferă (e scris: *obiectio prima*, *obiectio secunda*, sau *dices* și *responsio* în dreptul răspunsului). În acest prim volum toate intrările sunt marcate astfel de către un cititor care, în mod evident, era interesat să urmărească argumentele. Pe lângă aceste intervenții sistematice, uneori mai sunt reluate în margine autoritățile citate explicit în text. Pentru a da un exemplu al modului în care cititorul își aplică sistemul de notații, la intrarea *Charitas* (f. 30ra–32vb) diviziunile chestiunii și întrebările secundare sunt subliniate, unele dintre autorități sunt reluate în margine (astfel încât la f. 30vb este notat *prima auctoritas*, *Magister*, *Bonaventura*), la f. 31ra sunt subliniate momentele argumentului, dar acestea sunt notate și în margine *prima distinctio*, *distinctio secunda*, *tertia distinctio* – este vorba despre un pasaj dedicat clarificării termenilor. Între 31va și 32vb sunt subliniate momentele argumentului și întrebările suplimentare introduse de către Pelbartus, iar la 32va este scris *Richardus* în margine, în dreptul unui citat explicit din Richard de Mediavilla.

Volumul al doilea are pagina de titlu și indicele numerotate manual (1r–16r). Sublinierile urmează sistemul descris mai sus, deci este vorba despre același cititor. Singura diferență constă în faptul că acesta nu mai adnotează toate intrările, ci doar pe cele care au teme teologice, cele care conțin informație strict enciclopedică, neavând nicio marcatie. Astfel, lipsesc intervenții ale cititorului pentru intrările: *Animal*, *Annus*, *Aqua*, *Armonia*, *Avis*, *Dies et Nox*, *Digestio*, *Diluvium*, *Elementum*, *Etas*, *Eternitas*, *Evo*, *Falsitas*, *Generare*, *Gens*, *Grana*, *Gumma*, *Herba*, *Iginis*, *Impressiones Meteorologice*, *Lapis*, *Lignum*, *Lingua*, *Mel*, *Metalla et Mineralia*, *Mons*, *Motus*, *Mundum*, *Natatile*, *Natura*, *Nobilitas*, *Obiecta*, *Oleum*, *Reptilia*, *Sanitas*, *Tempus*, *Terra*, *Vegetabile*, *Ventus*, *Vigilia*, *Vinum*, *Vita*, *Yris* și *Zodiacus*.

Pentru volumul al treilea avem mai puține intervenții ale cititorilor. Sunt cel puțin două mâini care însemnează textul, fiind folosite instrumente și sisteme de notație diferite: un creion, cu care doar sunt subliniate anumite pasaje, nu neapărat cele care facilitează urmărirea argumentului, și un instrument cu cerneală maronie, ca și cel folosit pentru primul și al doilea volum, care folosește sistemul descris mai sus. Volumul al patrulea, în schimb, nu are nicio notă făcută de cititori.

Ceea ce putem conchide este că *Rosarium*-ul a fost citit. Ediția Hagenau mai puțin, dar cele două ediții venețiene au avut cititori interesați și avizați, preocupați în special de temele de teologie dogmatică. Pentru a putea răspunde întrebării dacă *Rosarium*-ul a fost folosit ca manual de teologie trebuie studiate mai multe exemplare, conservate în alte biblioteci importante. Un grup de notații

comune sau de teme adnotate în mod special, poate o serie de glose comune ar putea fi indicații în acest sens.

BIBLIOGRAFIE

- Altensteig 1580 = *Lexicon theologicum complectens vocabulorum descriptiones, diffinitiones et interpretationes quae sunt scholae theologiae propriae, ab ea ad commodiorem doctrinam vel excogitata, vel a profanis authoribus ad usum suum traducta itemque plurima notamina quae ad intelligenda theologorum scripta apprime cum utilia sunt, tum necessaria*, auctore Ioanne Altensteig, Mindelhaimensi, sacrae theologiae doctore, excudebat Ioannes Symonetus Typographus Lugdunensis, 1580.
- Bárczi 2007 = Ildikó Bárczi, *La diversité thématique dans les prédications de Pelbart de Temesvár*, în „Archivum Franciscanum Historicum”, C, 2007, p. 251–310.
- Bartha 1998 = Hajnal Bartha, *The Bindings of Works by Pelbartus of Themeswar and Osualdus de Lasko in the Collections of the University Library, Cluj*, în „Philobiblon: Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities”, III, 1998, p. 288–289.
- Baumgarten 1971 = Sándor Baumgarten, *Saint Joseph d’après Pelbart de Temesvar O.F.M.*, în *San José en los XV primeros siglos de la iglesia. Actas del Simposio Internacional en el primer centenario de la proclamación de San José como Patrono de la Iglesia Universal. Roma 29 noviembre–6 diciembre 1970*, Valladolid, Centro Español de Investigaciones Josefinas, 1971, p. 492–496.
- Borda 2007 = Borda Lajos, *Über die Inkunabelausgaben von Pelbartus de Themeswars Stellarium*, în „Gutenberg-Jahrbuch”, LXXXII, 2007, p. 97–100.
- Burg 1957 = André Marcel Burg, *Catalogue des livres imprimés à Haguenau*, în „Etudes Haguenoviennes Nouvelle Serie”, 2 (1957), p. 21–143 [La nota 6 e citat].
- Dám 1952 = Ince Dám, *Influsso di Pelbarto di Temesvar nelle opere di Angelo Elli da Milano*, în „Corvina. Rassegna Semestrale Italo-Ungherese”, seria a treia, I, 1952, p. 164–191.
- Dám 1957 = Ince Dám, *Repertorium ex operibus Pelbarti di Temesvar, O.F.M. aliorumque ab Angelo Elli Mediolanensi, O.F.M. collectum, Scientiis artibusque*, vol. I, Roma, 1957, p. 105–126.
- Domonkos 1986 = L. S. Domonkos, *Mariology and Vernacular Literature in Late Medieval Hungary*, în „Hungarian Studies”, II, 1986, p. 227–241.
- Gąsiorowski 2000 = Antoni Gąsiorowski (ed.), *Liber promotionum Facultatis Artium in Universitate Cracoviensi saeculi decimi quinti*, Cracovia, Polska Akademia Umiejetnosci, 2000.
- Gesner 1574 = *Bibliotheca instituta et collecta primum a Conrado Gesnero, deinde in Epitomen redacta et novorum librorum accessione locupletata, iam vero postremo recognita et in duplum post priores editiones aucta, per Iosiam Simlerum Tigurinum*, Tiguri, apud Christophorum Froschoverum, mense martio, anno 1574.
- Göcking 1999 = P. Dominikus Göcking OFM, *Beschreibung der Druckausgaben der Werke des Pelbartus de Themeswar*, în „Mitteilungsblatt der Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Theologischen Bibliotheken”, XLVI, 1999, p. 67–121.
- Langer 1994 = Ullrich Langer, *Perfect Friendship. Studies in Literature and Moral Philosophy – from Boccaccio to Corneille*, Geneva, DROZ, 1994.
- Leu, Keller, Weidmann 2008 = Urs B. Leu, Raffael Keller, Sandra Weidmann (eds.), *Conrad Gessner’s Private Library*, Leiden–Boston, Brill, 2008.
- Niessen 2006 = James P. Niessen, *Museums, Nationality and Public Research Libraries in Nineteenth Century Transylvania*, în „Libraries and the Cultural Record”, XLI, 2006, no. 3, p. 298–336.
- Radosav–Hentea 1995 = Doru Radosav, Ion Hentea, *La Bibliothèque Centrale Universitaire „Lucian Blaga” de Cluj-Napoca. Bref historique*, în „Transylvanian Review”, IV, 1995, nr. 2, p. 14–28.

- Rhodes 1958 = D. E. Rhodes, *An Unidentified Incunable Printed at Augsburg not before 1502*, în „The Library”, 13/1958, p. 54–56.
- Rhodes 1959 = D. E. Rhodes, *Two Editions of Pelbartus of Temesvár*, în „The British Museum Quarterly”, XXI, 1959, nr. 4, p. 87–88.
- Schatz–Stoica 2007 = Elena Maria Schatz, Robertina Stoica, *Catalogul colectiv al incunabilelor din România*, București, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, 2007.
- Timár 1922 = Kálmán Timár, *Gesner Konrád, Temesvári Pelbártról*, în „Irodalomtörténet a Magyar Irodalomtörténeti Társasági havi folyóirata” 1–10 (1922), p. 100–101.
- Toldy 1867 = Ferenc Toldy (ed.), *Blasii de Zalka et continuatorum eius cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae*, în *Annalecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*, Buda, Bibliotheca Academiae Scientiarum, 1867, p. 213–315.
- Weisz 2010 = Szidónia Weisz, *Un pomerio sommo theologo în Biblioteca Teleki-Bolyai. Operele lui Pelbartus de Themeswar*, în „Libraria. Studii și cercetări de bibliologie”, IX, 2010, nr. 9, p. 101–108.

SOME NOTES ON THE EXTANT COPIES OF THE *ROSARIUM*
OF PELBARTUS OF THEMESWAR FROM THE CLUJ-NAPOCA
UNIVERSITY LIBRARY

(Abstract)

The present text studies the reception of Pelbartus of Themeswar's writings by focusing on the extant copies of the *Rosarium* from the “Lucian Blaga” University Library collections. The work has been edited four times: in Hagenau (1503–1508), in Venice twice (1586 and 1589) and in Brescia (1590), only three of the different editions being represented in the library that constitutes the main source for this study. Marginal notes made by readers as well as the state of preserve of these volumes are important indicators of their circulation and use, as well as of the particular interests of readers. Of course, the entire research is just a part of a broader endeavor that would uncover the history of these editions after cataloguing and studying all the extant volumes from libraries across Central and Eastern Europe.

Cuvinte-cheie: *Pelbartus de Themeswar, Rosarium, comentariu sentențiar, note marginale, exemplare conservate.*

Keywords: *Pelbartus of Themeswar, Rosarium, commentary on the Sentences, marginal notes, extant copies.*

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
alexandra.baneu@yahoo.com